

ВЪЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ ПРИ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЧАСТНИ ВОЕННИ КОМПАНИИ ВЪВ ВОЕННИ ОПЕРАЦИИ

Милко Стефанов, Илиан Илиев

POSSIBILITIES AND LIMITATIONS ON THE USE OF PRIVATE MILITARY COMPANIES IN MILITARY OPERATIONS

Milko Stefanov, Ilian Iliev

***Резюме:** Основната цел на настоящата разработка е да анализира възможностите и ограниченията, които съвременните частни военни компании (ЧВК) предоставят в рамките на военни операции. В първата част на изследването са разгледани същността, причините за тяхното възникване и развитие, а така също са представени и някои класификации от водещи специалисти в областта. Направен е преглед на юридическите и етичните въпроси, свързани с дейността на ЧВК и услугите, които предлагат, подкрепени с примери от международното законодателство и опита на част от най-големите потребители на частни услуги в лицето на САЩ, Русия и Китай.*

В заключение, чрез исторически препратки към изминали и настоящи въоръжени конфликти са представени обобщени модели за използване на ЧВК в подкрепа на военни операции.

***Ключови думи:** частни военни компании, военни операции, международно хуманитарно право*

***Abstract:** The main objective of the present work is to analyze the possibilities and limitations that modern private military companies (PMCs) provide within the framework of military operations. In the first part of the study, the essence, the reasons for their emergence and development are examined, and some classifications by leading specialists in the field are also presented. A review of the legal and ethical issues related to the activity of PMCs and the services they offer, supported by examples from international legislation and the experience of some of the largest users of private services in the form of the USA, Russia and China, is made. In conclusion, through historical references to past and present armed conflicts, generalized models for the use of PMCs in support of military operations are presented.*

***Key words:** private military companies, military operations, international humanitarian law*

УВОД

Динамичното развитие на съвременните въоръжени конфликти създава условия, при които монополът върху използването на сила от държавите, посредством техните въоръжени сили (ВС) придобива нови измерения. Това отваря възможност в сектора за сигурност да се намесят недържавни субекти, които с течение на времето развиват способностите си и доказват своята значимост в бойни действия. След появата им, все по-често се говори за приватизация и „аутсорсинг“¹ на войната (Peterson, 2002). Възникват опасения, че постепенно частните компании изземват функциите на конвенционалните ВС и ги изместват от бойното поле. Именно тези организации, действащи на ръба между националните интереси и глобалната сигурност, предизвикват внимание и значителни дебати в академичните, политическите и военните среди.

Основната цел на настоящата разработка е да анализира възможностите и ограниченията, които съвременните частни военни компании (ЧВК) предоставят в рамките на военни операции.

Военните операции се разглеждат в контекста на доктриналните документи на НАТО, като в ААР-06 терминът „операция“ е разгледан като поредица от координирани действия с определена цел. В забележка е пояснено, че операциите на НАТО са военни операции.

В първата част на изследването са разгледани същността, причините за тяхното възникване и развитие, а така също са представени и някои класификации от водещи специалисти в областта. Направен е преглед на юридическите и етичните въпроси, свързани с дейността на ЧВК и услугите, които предлагат, подкрепени с примери от международното законодателство и опита на част от най-големите потребители на частни услуги в лицето на САЩ, Русия и Китай. В заключение, чрез исторически препратки към изминали и настоящи въоръжени конфликти, са представени обобщени модели за използване на ЧВК в подкрепа на военни операции.

1. СЪЩНОСТ, ВЪЗНИКВАНЕ, РАЗВИТИЕ И КЛАСИФИКАЦИЯ НА ЧАСТНИТЕ ВОЕННИ КОМПАНИИ

1.1 Същност, възникване и развитие на частните военни компании

В исторически аспект, раждането на ЧВК е свързано с края на Студената война и разпадането на Съветския съюз. Те са наричани наемници, частни охранителни компании, частни военни компании. Но какво всъщност представляват?

¹ Аутсорсингът е бизнес практика, при която услугите или работните функции се предоставят на трета страна, която да изпълнява задачи и да се занимава с определени операции на бизнеса, които преди това са били извършвани в компанията.

Не са наемници, или поне не в класическата форма, в която са описани в историята, когато всеки, който разполага с пари и власт е способен да наеме армия.

И едните и другите участват във въоръжени конфликти привлечени от финансова мотивация, но с това общите черти между тях се изчерпват. Традиционните наемници не демонстрират лоялност, а се бият за този, който предоставя най-добро възнаграждение.

За разлика от тях, съвременните частни компании оперират на пазара на съвсем друг принцип. Те са корпоративни формирания, законно регистрирани в дадена държава, с ясна структура, управление, активи и работят на основание на сключени договори със своите клиенти.

Що се отнася до термина „частни охранителни компании“, той също не кореспондира с това, което представляват ЧВК. Възможностите на съвременните частни компании са далеч по-широкообхватни.

Международният комитет на Червения кръст ги определя като „частни бизнес субекти, които предоставят военни и/или охранителни услуги, независимо от това как се описват“. (International Committee of the Red Cross, 2013).

Според Центъра за демократичен контрол на ВС в Женева, Швейцария, те са „компания, които предлагат специализирани услуги, свързани с войната и конфликтите, включително бойни операции, логистична поддръжка и обучение“ (Buzatu, 2015).

Тези определения ни дават основания в настоящата разработка да използваме названието „частни военни компании“.

Причините за появата и развитието на ЧВК до съвременната им форма не са изненадващи, а по-скоро логични, с оглед на случващото се в световен мащаб. Краят на Студената война води до нов световен ред, в който двете супер сили по това време САЩ и СССР прекратяват конфронтацията си и се съсредоточават върху вътрешните си проблеми. Провалени държави², терористични групировки и възобновени конфликти са само част от последиците.

Голямото количество безработни обучени войници и излишъкът на военна техника след 90-те години на XX век дават на частните компании сравнително евтина работна ръка и широк достъп до военно оборудване. Тези предпоставки отварят възможност за развитие на ЧВК.

² Провалена държава е държава, която или не е в състояние, или не желае да защитава населението си от много сериозни заплахи. Това са държави, в които царят беззаконие или липсва държавност. Може да са налице демократични форми на институции и форми като такива, но те са лишени от съдържание и не функционират.

На следващо място, стимулиращо въздействие върху развитието на ЧВК оказват финансовите затруднения, които редица държави изпитват след края на междублоковото противопоставяне.

Държавните структури отслабват в резултат на дългогодишните инвестиции във ВС, което води до рязко свиване на бюджета за отбрана и проекти, свързани с армията. Правителствата са принудени все по-често да се обръщат към частния сектор, който да запълни отворилата се празнина. Така например, в САЩ липсата на адекватни съоръжения за техническо обучение на военнослужещи за участие в специални операции, води до създаването на една от най-мощните ЧВК „Blackwater“ (Palmer, 2018).

Важна роля за бързото и успешно навлизане на ЧВК в сферата на сигурността изиграва и тяхната възможност да бъдат извън радара на общественото внимание. Жертвите, които дават в операции, остават незабелязани за обикновения гражданин, в сравнение с тези от собствените ВС. Имайки предвид естеството на повечето мисии, свързани с поддържане на мира зад граница, отколкото с отбрана на собствена територия, това се оказва важен инструмент за влияние върху общественото мнение. Освен това, изпращането на частни сили в чужбина не изисква същото решение от изпълнителната власт на страните, каквото е нужно за ВС.

Развитието на технологиите и глобализацията също дават своя тласък в използването на ЧВК. В съвременни условия все повече държави се стремят да придобият такива средства за водене на бойни действия, които да им гарантират нанасяне на големи загуби на противника с малко разходи от тяхна страна. Това е възможно единствено чрез прилагане на водещи научни и технологични разработки (Дзиев и Гинчев, 2023). В наши дни не всички правителства имат достъп до новостите в сферата на микроелектрониката, програмирането, събирането на данни и др. Оказва се, че това не е пречка за частните компании. Освен това в повечето случаи техните служители са далеч по-подготвени от военните си колеги. Технологичното предимство дава възможност на ЧВК вече да предлагат услугите си и извън собствена територия.

1.2 Класификация на частните военни компании

В съвременни условия, компаниите предлагащи услуги в сферата на сигурността са толкова много, колкото и дейностите, които извършват. История, капитал, структура, персонал, корпоративни интереси, страни, в които оперират са само част от характеристиките, които ги отличават една от друга. Именно заради това е трудно да бъде изведена и приета една обща класификация, която да обхване всички ЧВК. Въпреки това, не липсват опити на експерти в областта. През 2003 г. Питър Сингър в своя труд “Corporate Warriors: The Rise of the

Privatized Military Industry”(2003) разделя частните компании на три вида според услугите, които предоставят и мястото им в театъра на бойни действия.

Първият вид са тези, които предлагат военни услуги, свързани с пряко участие на техните служители в бойни действия. Тези компании той определя, като умножители на силата на клиента. Вторият вид ЧВК са военните консултантски фирми. Способностите да извършват стратегически, оперативен и организационен анализ им дава възможност да предоставят обучение и съветнически услуги. Разликата между първите и вторите е тяхното участие в бойни действия. Военните консултантски фирми осигуряват тактическо предимство, но техните клиенти са тези, които поемат риска на бойното поле.

Третият вид ЧВК предоставят военна подкрепа, като логистика, техническа поддръжка и транспорт. Услугите, които тези компании извършват, са от решаващо значение за бойните операции на клиента, но те не участват в планирането и изпълнението на военни действия.

Малко по-различна гледна точка от Сингър предлага Дебора Авант, която се съсредоточава върху договора, който изпълняват ЧВК. В рамките на нейната типология те са разделени на две категории: за външна и за вътрешна военна подкрепа (полицейска или паравоенна). Първата категория на Авант обхваща въоръжените бойни операции, невъоръжената оперативна подкрепа, съветнически услуги, военното обучение и логистиката. Втората категория обхваща военна сигурност, лична охрана, полицейски консултации и обучение, предотвратяване на престъпления и разузнаване (Avant, 2005).

В обобщение може да се направи извод, че въпреки общите исторически корени с наемничеството, съвременните ЧВК са изцяло различни субекти в сферата на сигурността. И едните и другите участват във военни конфликти, заради някакви материални облаги, но има една съществена разлика между тях, а именно корпоративният характер на частните компании. Развитието на ЧВК няма да спре до тук. Желанието за конкурентоспособност на пазара несъмнено ще продължи да провокира компаниите да придобиват нови способности и да предлагат все повече услуги. В бизнес, в който договорите са за милиони, това никак не е маловажно.

2. ПРАВНИ НОРМИ, РЕГЛАМЕНТИРАЩИ ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ЧАСТНИ ВОЕННИ КОМПАНИИ ВЪВ ВОЕННИ ОПЕРАЦИИ

2.1 Правни норми съгласно международното хуманитарно право

Независимо от положителните страни, използването на частни компании от държавни и недържавни субекти доказва наличието и на

редица недостатъци. Такъв е случаят на 16.09.2007 г., когато конвой на американското посолство пътува из иракската столица Багдад, охраняван от екип на частната фирма „Blackwater“. Започва престрелка и се чуват експлозии, при която най-малко 14 случайни минувачи – невъоръжени иракски граждани загиват, а други поне 20 души са ранени (Кой контролира бизнеса с наемниците, 2023). На дневен ред се появява въпросът „С какъв статут са служителите на ЧВК, участващи във военен конфликт?“

От гледна точка на компаниите, те имат възможността сами да го определят, което да им гарантира, че тяхната дейност няма да попадне под законови санкции. Такъв е примерът с британската “G4S”, посочила, че основно се занимава с „охранителна дейност, управление на риска, консултантски услуги, управление на парични средства и др.“ (G4S, 2021), но нищо свързано с военни услуги. Подобна е ситуацията и с много друг частни компании, опериращи в сферата на сигурността.

От гледна точка на действащото международно хуманитарно право (МХП), основният проблем произтича от там, че то не познава такава категория като ЧВК.

Неопределеността на статута на тези фирми и служителите им поражда неяснота, както относно тяхната отговорност във въоръжен конфликт, така и за отговорността на техните ръководители (командири)³. Според МХП съществува само една категория, която има юридическо основание и право да участва в бойни действия, в хода на които унищожават живата сила и техниката на противника, както и неговите военни обекти, и това са т.нар. „комбатанти“. Важно е, че за тези свои действия комбатантите не носят наказателна отговорност, освен разбира се, ако не са извършили военни престъпления. Това е записано в т. 2 от чл. 43 от Допълнителен Протокол I от 1977 г. към Женевските конвенции от 1949 г., който гласи: „Лицата, които са част от състава на въоръжените сили на държава, намиращи се в конфликт (освен медицинския и духовния персонал, за който се говори в чл. 33 на Третата конвенция), имат статут на комбатанти, т.е. имат право да участват пряко във военни действия“ (Saifulin, 2019).

През 2008 г. по инициатива на Международния комитет на Червения кръст и правителството на Швейцария в гр. Монтрьо, Швейцария е подписан документ (т.нар. „Документ от Монтрьо“), който предлага рамка за регулиране и отчетност на дейностите на ЧВК на индивидуално, корпоративно или държавно ниво. Документът се

³ През 90-те години на миналия век подобна неяснота се наблюдава и по отношение на мироопазващите сили на ООН. Тогава с оглед на броя, разнообразието и спектъра на съвременните мироопазващи операции се повдигнаха основателни въпроси, свързани с прилагането на международното право на въоръженият конфликт към миротворците. Берчев, Д. (2019). *Правноприложими аспекти при мироопазващи операции на ООН*. Издателство „Фабер“, с. 92. ISBN 978-619-00-1498-0

опитва да отговори на съществени правни проблеми като статута на персонала на ЧВК, съгласно Женевските конвенции от 1949 г., индивидуалната отговорност за неправомерно поведение в различни юрисдикции и задължението на властите да наблюдават и проверяват действията на ЧВК за потенциално поведение, нарушаващо закона. Той също така подчертава отговорностите на три вида държави: договарящи държави (държави, които наемат ЧВК, наричани още „наемащи държави“), териториални държави (държави, на чиято територия оперират ЧВК, наричани също „приемащи държави“) и държави по произход (държави, в които са базирани ЧВК, наричани още „държави износители“).

Съществен момент, описан в Документа от Монтрьо е, че ЧВК и техният персонал са обвързани от МХП и трябва да спазват неговите разпоредби по време на въоръжени конфликти, независимо от техния статут. Този статут се определя за всеки отделен случай в зависимост от естеството и обстоятелствата на функциите, в които участват. Например, ако са цивилни, според международното хуманитарно право, персоналят на ЧВК не трябва да използва сила и не може да бъде обект на нападение. Ако като цивилни участват пряко във военни действия, те губят защитата си срещу нападение. По този начин те се превръщат в легитимна мишена и ще бъдат третираны като бойци за времето, докато вземат пряко участие във военни действия. В такъв случай, те могат да бъдат преследвани, съгласно националното законодателство, само за използване на въоръжена сила.

Основният недостатък на Документа, ратифициран от 59 държави и три международни организации (ООН, ОССЕ и НАТО) е, че той не е правно обвързващ (Federal Department of Foreign Affairs-Switzerland, 2008). Чрез него единствено се предлагат добри практики, които могат да бъдат имплементирани, за да се регулират на национално ниво настоящите и бъдещи дейности, извършвани от ЧВК, вариращи от въвеждане на прозрачни национални лицензионни режими до осигуряване на по-добър надзор и отчетност чрез предоставяне на обучение по МХП и разработване на вътрешни процедури.

През 2010 г. по инициатива на правителството на Швейцария, в съответствие с Документа от Монтрьо, е разработен Международен кодекс за поведение на доставчиците на частни охранителни услуги (International Code of Conduct Association, Code of Conduct, 2010). Три години по-късно, през 2013 г., се създава и Международна асоциация на Кодекса за поведение, която влиза в ролята на контролен орган на ЧВК, но само на тези, подписали Кодекса (International Code of Conduct Association, Private Security Companies, 2013).

2.2 Правни норми, съгласно вътрешното законодателство на част от водещите страни, използващи ЧВК

Освен гореспоменатите документи, много държави се опитват да регламентират статута на ЧВК и чрез вътрешното си законодателство.

Така например в САЩ, от 2004 г., съгласно Закона за контрол върху износа на оръжие, ЧВК, базирани в страната, трябва да получат лиценз от Службата за контрол на търговията на отбраната. Инструкция № 3020/41, озаглавена „Персонал, упълномощен да придружава въоръжените сили на САЩ“, приета на 03.10.2005 г. и обновена на 31.08.2018 г., допълва тези разпоредби (Department of Defense, 2011). В тази инструкция подробно са посочени задълженията и отговорностите на служителите на ЧВК, действащи съвместно с армията на САЩ в операции зад граница. Въпреки това, тя се прилага само за контрактори⁴, наети от ВС и не е приложима за лица, наети от други правителствени органи на страната или от други компании. Също така, от 2007 г. служителите на ЧВК в САЩ попадат под юрисдикцията на Военния съд на страната.

Що се отнася до руските компании в тази сфера, до момента на инвазията в Украйна тяхното учредяване и дейност на територията на РФ се квалифицираха от местните закони, като нелегални. Според чл. 359 от Наказателния кодекс на Русия, наемничеството и неговото финансиране е незаконно. Освен това чл. 208 поставя извън закона всички въоръжени формирания, които не са предвидени в чл. 13 ал. 5 от Конституцията на страната, който гласи „Забранява се създаването и дейността на обществени сдружения, чиито цели и действия са насочени към насилствена промяна на основните принципи на конституционната система и нарушаване на целостта на Руската федерация, подкопаване на нейната сигурност, създаване на въоръжени формирания и разпалването на социална, расова, национална и религиозна вражда“ (Dahlqvist, 2019).

Повратна точка за руските ЧВК се оказа датата 10.06.2023 г. На този ден министърът на отбраната Сергей Шойгу подписва заповед, която регламентира тяхната дейност. В документа се казва, че доброволците трябва до 01.07.2023 г. да подпишат договор с Министерството на отбраната, което да позволи легалното им логистично осигуряване и изпълнение на задачи по време на операцията съвместно с ВС на страната (Russian News Agency TASS,

⁴ Всяко физическо лице, фирма, корпорация, съдружие, асоциация или друго юридическо лице, което не е федерално и което сключва договор директно с Министерството на отбраната за предоставяне на услуги, доставки или строителство. За повече информация виж: Office of the Secretary, DoD. (May 2023). The Federal Register. <https://www.ecfr.gov/current/title-32/subtitle-A/chapter-I/subchapter-F/part-158>

2023). Така частните компании получават свободата да станат пълноправни участници във въоръжения конфликт, редом с ВС на РФ.

В Китайската народна република дейността на ЧВК на територията на страната е регламентирана с „Наредбата за администриране на услугите за сигурност и охрана“ (State Council of China, 2009). Именно този документът стои в началото на опитите на Китай да създаде регулаторна рамка за сектора. Според въпросната наредба, ЧВК, които желаят да предоставят въоръжени охранителни услуги в Китай, на практика са задължени да се откажат от частния си статут, тъй като те трябва или да бъдат изцяло държавна компания, или страната да притежава най-малко 51% от целия им регистриран капитал (Legarda & Nouwens, 2018). И докато дейността на частните компании на собствена територия се регулира по някакъв начин, за предоставянето на въоръжени услуги в чужбина, нещата не стоят по същия начин. Именно действащите национални разпоредби и желанието да запазят частния си характер са сред причините много от китайските ЧВК да се насочат към изпълнение на задачи извън страната, където засега имат повече свобода на действие.

Въпреки изминалите над 30 години от края на Студената война и появата на ЧВК, международното право, все още търси начин да регулира тяхната дейност. Това накара част от водещите държави в сектора, които най-често прибегват до услугите на подобни компании, да предприемат опити сами да се справят с проблема, създавайки собствена регулаторна система. Факт е, че в САЩ и Китай усилията дадоха резултат. Доказва го не само нарастващият брой на ЧВК в двете страни, но и значително повишеният брой договори, които те получават от държавата за изпълнение на различни задачи, които доскоро бяха част от задълженията на ВС. Не може да се твърди същото за редица други държави, което за пореден път доказва нуждата от общоприет и действащ международен акт, който да не бъде с пожелателен характер и да дава отговор на всички въпроси, касаещи ЧВК и тяхното участие в бойни действия.

3. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЧАСТНИ ВОЕННИ КОМПАНИИ ВЪВ ВОЕННИ ОПЕРАЦИИ

3.1 Възможности и ограничения за използването на частни военни компании във видовете военни операции и отделните фази на тяхното протичане

Съгласно терминологичният речник на Доктрината за планиране на операции на НАТО (NATO STANDARDIZATION OFFICE, ALLIED JOINT DOCTRINE AJP-01 Edition F Version 1, 2022), операцията е „последователност от координирани действия с определена цел“, като в зависимост от това желано крайно състояние, се определя и нейния

вид. В зависимост от своите характеристики, като продължителност, мащаб, състав на участващите формирания, провеждани действия и др., операциите могат да бъдат обект на различни класификации. За целите на тази разработка е приета, посочената в Съюзната доктрина на НАТО класификация (NATO STANDARDIZATION OFFICE, ALLIED JOINT DOCTRINE AJP-01 Edition F Version 1, 2022), където са описани четири типа операции – операции, свързани с водене на бойни действия, операции за сигурност, операции за подкрепа на мира и операции в мирно време.⁵

Първите се провеждат, когато конфликтът е достигнал такава степен, че единственият начин да се промени поведението, отношението или да се разреши даден проблем, е предимно чрез въоръжена сила. В тази категория попадат бойните операции и операциите в отговор на кризи.

- Бойните операции (*Combat operations*) се характеризират като съревнование между въоръжените сили на държавите и/или действия срещу мащабни нередовни сили.

- Операции в отговор на кризи (*Major crisis response operations*) използват значителна форма на въоръжена агресия, за да предотвратят ескалацията и разпространението на кризата.

Операции за сигурност (*Security*) са свързани с откриване, възпиране и реагиране на възникващи заплахи или налагане на спазването на приети резолюции или санкции. Този тип операции изискват адаптивна позиция, бързина на вземане на решения, подкрепени от подходящи политики, разрешения, способности и готовност, които да позволят гъвкавост при прехода и отговора на заплахите и, ако е необходимо, водене на бойни действия.

Третият тип са операциите за подкрепа на мира (*Peace support operations*). При тях стремежът е да се запази мира или да се извършат намеси в рамките на потенциален конфликт, за да бъдат подкрепени принципите на правовата държава. Дейностите, включени в този вид операции, допринасят за редица граждански задачи, за отстраняване на причините за конфликта, включително: поддържане на обществения ред, реформа в сектора за сигурност; разоръжаване, демобилизация и реинтеграция; правосъдие в преход; възстановяване на инфраструктурата; и национално помирение.

Операциите за подкрепа на мира биват два вида: операции за поддържане на мира и операции за изграждане на мира.

- Операциите за поддържане на мира (*Peacekeeping*) се основават на съгласие и безпристрастност, което позволява прилагането на постоянно мирно споразумение. Дейностите варират от наблюдение за

⁵ От англ. Warfighting, Security, Peace support and Peacetime military engagement.

прекръпяване на огъня, наблюдение и докладване на събитията в конфликтните зони или действие като буфер, или сила за намеса между съперничаещи си фракции⁶.

- Операции за изграждане на мира (*Peacebuilding*) се провеждат с цел ранно ангажиране и партньорство с приемащата страна, за да се предотврати конфронтация или да се продължи ангажиментът след мироопазването, за да се положат основите на устойчив мир.

Операциите в мирно време (*Peacetime military engagement*) се отнасят до тези военни дейности, които имат за цел да оформят оперативната среда в средносрочен и дългосрочен план. Приоритетно е развитието на отношенията със съюзниците и партньорите. Този вид операции се прилагат на нива под прага на въоръжен конфликт и предполагат подкрепяща роля за другите инструменти на националната власт.

Съвместните операции обикновено преминават в следните фази (NATO STANDARDIZATION OFFICE, ALLIED JOINT DOCTRINE AJP-01 Edition F Version 1, 2022):

- анализ (определяне на проблема и средата);
- разработване на оперативен план;
- формиране и подготовка на силите, включително ресурси, личен състав и осигуряване на ресурси и оборудване, събиране и обучение преди мисията;
- изграждане на поддръжка;
- навлизане в театъра или развърщане в района, където ще се провеждат операциите, или за подсилване, или замяна на силите на място;
- провеждане на операциите (подкрепено от процеса на планиране, подготовка и изпълнение на операциите) и непрекъсната оценка и преглед, както и коригиране на провеждането при необходимост;
- прекръпяване на операцията (мисията) и преход;
- пренасочване (изтегляне) на силите;
- определяне на поуки.

Съгласно действащите нормативни документи на НАТО, все още няма текст, който да забранява включването на ЧВК в горепосочените фази, без значение от вида операция. Точно обратното е записано в глава 3, раздел 4 на Съюзната доктрина на Алианса, според която, за успешно провеждане на една операция, е нужно да бъде осигурена

⁶ Според Берчев (2015) това са мироопазващи операции, а самото мироопазване (*Peacekeeping*) се определя като хибридна политико-военна дейност, насочена към контрол на конфликт, която включва присъствието на ООН на местността (обикновено с участието на военен и граждански персонал), със съгласието на страните, за да се изпълни или да се следи за изпълнението на договореностите, свързани с контрола на конфликтите (прекръпяване на огъня, разделяне на силите и др.) и тяхното разрешаване (частични или комплексни споразумения) и/или за защита доставката на хуманитарна помощ (с. 609).

подходяща и разнообразна комбинация от личен състав, която включва военнорслужещи, цивилни служители и частните субекти, участващи на основание на договор в провеждането ѝ.

В следващата глава, в раздел „Поддръжка“ Алиансът даже насърчава многонационалното сътрудничество за предоставяне на подкрепа от гражданския сектор, но тя трябва да става чрез използване на „предварително планирани и/или *ad hoc* търговски договори, разработени и изпълнявани от съответните шабове, нации или чрез агенции на НАТО“ (NATO STANDARDIZATION OFFICE, ALLIED JOINT DOCTRINE AJP-01 Edition F Version 1, 2022). С други думи, организацията е готова да включи ЧВК във всяка своя операция, стига това да не е в разрез със задълженията и отговорностите, които произтичат от подписания помежду им договор.

3.2 Модели за използване на ЧВК във въоръжени конфликти от XX и XXI век

Примерите за участие на частни компании в конфликти по света са многобройни и описват най-различни практики на наемащите ги. Част от държавите, които най-често се възползват от подобни услуги са африканските. Борещи се с опозиционни движения, бунтовнически групи и други вътрешни проблеми, редица правителства, в опит да намерят решение, прибегват до това, което ЧВК предлагат - частни армии, провеждащи автономни военни операции.

Така например през 1997 г. компанията “Sandline International” е наета от правителството на Папуа Нова Гвинея да спре деветгодишно въоръжено движение за независимост в Бугенвил. За целта нейните служители обучават и осигуряват логистична подкрепа на Отбранителните сили на страната (McCormack, 2009).

Друга голяма ЧВК „Executive Outcomes“ между 1993 г. и 1994 г. е наета от анголското правителство да обучи между 4000 и 5000 анголски военнорслужещи и 30 пилоти. През същата година (1994 г.), отново е наета от правителството на Ангола, за да се бори от негово име с Националния съюз за пълна независимост на Ангола (УНИТА). Година по-късно (1995 г.) компанията се бори с Обединения революционен фронт, който контролира големи части от износа на природни ресурси на страната (Fitzsimmons, 2012).

Компанията „Conella Services“ пък оказва подкрепа на правителството на Нигерия за „провеждане на тренировки и бойни операции“ (Trad, 2021) срещу групировката Боко Харам. Също така предоставя обучение на местните военнорслужещи как да управляват самолет с висока скорост и ниска надморска височина в нощни условия.

Съвсем различен подход в използването на ЧВК предлага практиката, наложена от Съединените щати в операциите, които предприеха в Ирак, Афганистан и Сирия. За разлика от наеманите

компании в Африка, тук акцентът пада върху конвенционалните ВС. В началото правителството започва да възлага на частни подизпълнители редица предимно спомагателни задачи, особено в областта на логистиката, с идеята да даде възможност на военнослужещите да се съсредоточат върху бойните операции. Впоследствие това се превръща в „ключов инструмент в стратегията на САЩ във войната срещу тероризма“ (Council of the European Union, 2023).

По официални данни, публикувани в доклад на Министерството на отбраната, относно броят на служителите на частни фирми в Ирак и Афганистан от 2007 г. до 2020 г., те доста често са еквивалентни по численост на американските военнослужещи или повече от тях.

За четвъртото тримесечие на 2020 г. Централното командване на САЩ (USCENTCOM) отчита 43 809 договора с контрактори, работещи за Министерството на отбраната в рамките на зоната му на отговорност, което включва 27 388 лица, разположени в Афганистан, Ирак, и Сирия. Там те изпълняват задачи, свързани със стационарна охрана на обекти, охрана на пътуващи конвои, осигуряване и обучение на полицейски и военен персонал и др. (Peters, 2021)

В други две направления, Сирия и Ирак, и до днес САЩ продължава да разчита на подкрепа от частни компании. По официални данни на Министерството на отбраната към януари 2024 г. там се намират 6503 служители на ЧВК, занимаващи се с логистика, строителство, комуникационни и информационни услуги, административни услуги, превод, транспортни услуги и др. (Office of the Deputy Assistant Secretary of Defense, 2024).

Докато в африканските страни изцяло разчитат на ЧВК да решат проблема, а САЩ ги използват съвместно с въоръжените си сили в операции зад граница, при руските частни компании нещата стоят по различен начин. Подходът, който РФ прилага е смесица от първите два. В свое изказване президентът Владимир Путин през 2012 г. казва, че частните компании могат да се превърнат във важен инструмент на външната политика, без директна държавна намеса. Именно това прави Русия през следващите години, като изпраща свои наемници там, където не може да изпрати редовните си войски. Например, най-известната руска ЧВК „Вагнер“ е използвана като инструмент за „преследване на геополитически, военни и икономически цели“ в Централноафриканската република, Мали и Сирия (Doxsee, 2022).

Във всяка от тези страни Русия е разменила военна подкрепа за икономически, геополитически и военни облаги. Те включват влияние, права за базиране, финансови договори и достъп до природни ресурси, като злато, скъпоценни камъни и енергийни резерви (Jones, 2021). В Сирия, например, компанията „Вагнер“ е наета от президента Владимир Путин, за да оглави „необходимите сухопътни операции“ в

полза на режима на президента Башар Асад, а също така и с осъществяването на обучение и съветване на правителствените войски (Bouzo, 2023).

На другият полюс е ролята на „Вагнер“ в Украйна. Твърди се, че от 2014 г. Насам, групата е активна в Донбас, като предоставя военна подкрепа на сепаратистките бунтовници в региона, включително обучение и участие в бойни операции.

В една от най-важните битки на конфликта в Източна Украйна (началото на 2015 г.), над 300 бойци на Вагнер провеждат множество военни операции, за да превземат стратегическия град Дебалцево, свързвайки новосъздадените Донецка република и Луганска република. Също така се твърди, че групата участва активно в започналата през 2022 г. стратегическа настъпателна кампания на ВС на РФ в Украйна и съставлява 10% от руската армия. Там членовете на „Вагнер“ се сражава заедно с ВС на страната, като участва в бойните действия при редица градове (Yüksel, 2023). Доказателство за това са редица доклади, в които се споменава, че ЧВК „Вагнер“ получава „цялостна логистична и материална подкрепа от ресурсите на редовната армия“ (Ver, 2023).

Разгледаните три модела доказват, че ЧВК имат силите и средствата да участват от първата до последната фаза на всяка операция, независимо от средата, в която се провежда тя. Те демонстрират гъвкавост и бързо се приспособяват, а способностите, които развиват през годините, им позволяват да изпълняват задачи, както самостоятелно, така и съвместно с ВС. Въпреки това, включването на ЧВК в бойни действия трябва да бъде обект на прецизно планиране, съобразено с целите на операцията и реалните възможности на самата компания. В противен случай наемащата държава или организация рискува да се сдобие с неефективен сътрудник, който вместо да допринесе за изпълнение на крайната цел на операцията, да се превърне източник на проблеми.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В резултат на проведеното изследване може да се обобщи, че съществува тенденция ролята на ЧВК във военните конфликти в световен мащаб да продължава да расте. Това налага детайлното познаване на техните способности, структура, възможности, опит и други фактори, които могат да окажат влияние върху планирането, подготовката и провеждането на една военна операция. Само така е възможно да бъде избран правилен вариант за действие от наемащите ги, които да им гарантира насреща адекватни способности, за да реализират собствените си цели.

От изключителна важност ще остане и юридическият аспект на въпроса за използването на услугите на ЧВК от държавните актьори на международно и национално ниво. Докато в законодателствата на отделни страни се правят опити за урегулирането и правното регламентиране на дейността на частните компании, то в сферата на международното право е налице сериозно изоставане в създаването на адекватна нормативна уредба, касаеща този казус.

Липсата на актуална рамка, в която да бъдат вкарани ЧВК, ще запази дискуссионния характер относно тяхното използване в бойни действия и ще продължи да носи рискове за нови случаи на злоупотреби и инциденти, подобни на тези от близкото минало.

Разгледаните примери и изведените от тях три модела за участие на ЧВК в различните видове операции, показват, че компаниите отдавна притежават потенциал за повишаване способностите на ВС. Но в крайна сметка не те са тези, които вземат решение и определят как това да се случи. Последната дума е на правителствата на отделните държави, които сами избират кой модел ще възприемат и приложат като най-подходящ.

ЛИТЕРАТУРА:

- Аврамов, К., & Трад, Р (2020). *Руските невидими армии*. Издателство „Сиела“. ISBN 978-954-28-3161-7 // Avramov, K., & Trad, R. (2020). *Ruskite Nevidimi Armii*. Izdatelstvo “Ciela”. ISBN 978-954-28-3161-7
- Берчев, Д. (2015). Място и взаимовръзки на мироопазването с другите дейности на ООН, предприемани за поддържане на международния мир и сигурност. *Сборник доклади от международна научна конференция на тема „ООН: исторически традиции и съвременно право“* (стр. 607-614). Институтът за държавата и правото при Българската академия на науките и Правно-историческия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“. ISBN 978-954-00-0058-9 // Berchev, D. (2015). *Myasto i vzaimovrazki na miroopazvaneto s drugite deynosti na OON, predpriemani za poddarzhane na mezhdunarodniya mir i sigurnost. Sbornik dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsya na tema “OON: istoricheski traditsii i savremenno pravo”* (str. 607-614). Institut za darzhavata i pravoto pri Balgarska akademiya na naukite i Pravno-istoricheski fakultet na Yugozapadniya universitet “Neofit Rilski”. ISBN 978-954-00-0058-9
- Берчев, Д. (2019). *Правноприложими аспекти при мироопазващи операции на ООН*. Издателство „Фабер“, 92. ISBN 978-619-00-1498-0 // Berchev, D. (2019). *Pravnoprilozhimi aspekti pri*

miroopazvashti operatsii na OON. Izdatelstvo "Faber", 92. ISBN 978-619-00-1498-0

- Дзивев, В., & Гинчев, Д. (2023). Концепция за изграждане, ползване и развитие на формации от безпилотни летателни апарати за военни и граждански дейности (описание и реализация). *Сигурност и отбрана*, (2), 213-225. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2023-2-16-dzivev-ginchev.pdf> // Dzivev, V., & Ginchev, D. (2023). Kontseptsya za izgrazhdane, polzване i razvitie na formatsii ot bezpilotni letatelni aparati za voenni i grazhdanski deynosti (opisanie i realizatsiya). *Sigurnost i otbrana*, (2), 213-225. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2023-2-16-dzivev-ginchev.pdf>
- Офис на НАТО по стандартизация. (2022). *ААР-06 Речник на термините и дефинициите, използвани в НАТО (на английски и български език)*. // Ofis na NATO po standartizaciq. (2022). *ААР-06 Rechnik na terminate I definiciite, izpolzvani v NATO (na angliiski i bulgarski ezik)*.
- Трад, Р. (2021, February 11). *Наемниците се завръщат в конфликта в Нигерия*. De Re Militari Journal. Retrieved March 22, 2024, from <https://drmjournal.org/2021/02/11> // Trad, R. (2021, February 11). *Naemnicite se zavrushtat v konflikta v Nigeria*. De Re Militari Journal. Retrieved March 22, 2024, from <https://drmjournal.org/2021/02/11>
- Avant, D. (2005). *The Market for Force*. doi:10.1017/cbo9780511490866
- Axe, D. (2022, October 25). *A fierce Ukrainian Mechanized Brigade is routing Russian mercenaries in one symbolic Eastern Town*. Forbes. Retrieved March 18, 2024, from <https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2022/10/25/a-fierce-ukrainian-mechanized-brigade-is-wrecking-a-russian-mercenary-army-in-one-symbolic-eastern-town/>
- Ber, J. (2023, April 28). *From popasna to bakhmut. The Wagner Group in the Russia-ukraine war*. Centre for Eastern Studies (OSW). Retrieved March 20, 2024, from <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-04-28/popasna-to-bakhmut-wagner-group-russia-ukraine-war>
- Bouzo, E. (2023, July 21). *The Wagner Group in Syria: Profiting off failed states*. Fikra Forum. Retrieved March 20, 2024, from <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/wagner-group-syria-profiting-failed-states>
- Christian. (2023, June 25). *Russian military companies (PMCS)*. Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union. Retrieved March 18, 2020, from <https://www.aalep.eu/russian-military-companies-pmcs>

- Council of the European Union. (2023). *Growing risks from private military companies*. Retrieved April 04, 2024, from <https://www.consilium.europa.eu/media/66700/private-military-companies-final-31-august.pdf>
- Crace, J. (2023, November 9). *How Russia is recruiting Wagner fighters to continue war in Ukraine*. The Guardian. Retrieved March 25, 2024, from <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/09/how-russia-recruiting-wagner-fighters-continue-war-ukraine>
- Dahlqvist, N. (2019). *Russia's (not so) Private Military Companies* (RUFs Briefing No. 44). FOI. Retrieved March 18, 2024, from <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20MEMO%206653>
- Department of Defense. (1976). *Arms export control act (1976)*. Cornell Law School. Retrieved from [https://www.law.cornell.edu/wex/arms_export_control_act_\(1976\)](https://www.law.cornell.edu/wex/arms_export_control_act_(1976))
- Department of Defense. (2011). *Operational Contract Support*. Retrieved April 03, 2024, from <https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/302041p.pdf>
- Department of Defense. (2023). *Contractor support of U.S. operations in the USCENTCOM area of responsibility*. Retrieved March 25, 2024, from https://www.acq.osd.mil/log/LOG_CSD/CENTCOM_reports.html
- Deutsche Welle. (2016). *Кой контролира бизнеса с наемниците?* – DW – 16.02.2016. Retrieved March 20, 2024, from <https://www.dw.com/bg/%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%80%D0%B0-%D0%B1%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B0-%D1%81-%D0%BD%D0%B0%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5/a-19051427>
- Doxsee, C. (2022, September 15). *Putin's proxies: Examining Russia's use of private military companies*. CSIS. Retrieved April 03, 2024, from <https://www.csis.org/analysis/putins-proxies-examining-russias-use-private-military-companies>
- Federal Department of Foreign Affairs of Switzerland. (2008). *The montreux document*. Retrieved March 21, 2024, from <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html>
- Federal Department of Foreign Affairs. (2023). *Participating states of the montreux document*. Retrieved March 22, 2024, from <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/international->

- law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/participating-states.html
- Fitzsimmons, S. (2012). In *Mercenaries in Asymmetric Conflicts* (pp. i–ii). half-title, Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139208727>
- G4S Global. (2021). *Our purpose*. Retrieved April 01, 2024, from <http://www.g4s.com/who-we-are/our-purpose>
- Hird, K., Bailey, R., Wolkov, N., Philipson, L., & Kagan, F. (2023, April 26). *Russian Offensive Campaign Assessment*. ISW. Retrieved March 28, 2020, from <https://www.understandingwar.org/backgrounders/russian-offensive-campaign-assessment-april-26-2023>
- International Code of Conduct Association. (2023). *For Private security companies. (FAQ sheet)*. ICoCA. Retrieved March 25, 2024, from <https://icoca.ch/private-security-companies/>
- International Code of Conduct Association. (2023). *The code - ICoCA - international code of conduct association. (FAQ sheet)*. ICoCA. Retrieved March 24, 2024, from <https://icoca.ch/the-code/>
- International Committee of the Red Cross. (2020, December 13). *International humanitarian law and private military/security companies - FAQ*. ICRC. Retrieved March 21, 2024, from <https://www.icrc.org/en/document/ihl-and-private-military-security-companies-faq>
- Jones, S. G., Doxsee, C., Katz, B., McQueen, E., & Moye, J. (2021, July 21). *Russia's corporate soldiers: The global expansion of Russia's private military companies*. CSIS. Retrieved March 22, 2024, from <https://www.csis.org/analysis/russias-corporate-soldiers-global-expansion-russias-private-military-companies>
- Legarda, H., & Nouwens, M. (2018, August 16). *Guardians of the belt and road*. MERICS. Retrieved March 25, 2024, from <https://merics.org/en/report/guardians-belt-and-road>
- Maurer, P. (2022, October 13). *Allies, partners and proxies: Managing support relationships in armed conflict to reduce the human cost of war*. International Committee of the Red Cross. Retrieved March 27, 2024, <https://www.icrc.org/en/publication/4498-allies-partners-and-proxies-managing-support-relationships-armed-conflict-reduce>
- McCormack, T. (1998). The 'sandline affair': Papua New Guinea resorts to mercenarism to end the Bougainville Conflict. *Yearbook of International Humanitarian Law*, 1, 292–300. doi:10.1017/s1389135900000167
- NATO STANDARDIZATION OFFICE. (2019, February 11). *NATO standard AJP-3 Allied joint doctrine for the conduct of operations AJP-3 Edition C Version 1*. NATO Centre of Excellence for Military

- Medicine. Retrieved April 04, 2024, from https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf
- NATO STANDARDIZATION OFFICE. (2022a, February 3). *NATO standard AJP-01 Allied Joint Doctrine*. Civil-Military Cooperation Centre of Excellence. Retrieved April 04, 2024, from <https://www.cimic-coe.org/resources/external-publications/ajp-01-edf-v1-f.pdf>
- NATO STANDARDIZATION OFFICE. (2022b, February 3). *NATO standard AJP-3.2 allied joint doctrine*. NATO Centre of Excellence for Military Medicine. Retrieved March 29, 2024, from https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3.2_EDB_V1_E_2288.pdf
- Office of the Deputy Assistant Secretary of Defense for Logistics. (2024, January). *CONTRACTOR SUPPORT OF U.S. OPERATIONS IN THE USCENTCOM AREA OF RESPONSIBILITY*. Acquisition & Sustainment. Retrieved March 22, 2024, from https://www.acq.osd.mil/log/LOG_CSD/CENTCOM_reports.html
- Office of the Secretary, DoD. (2023, May 01). *The Federal Register*. The Electronic Code of Federal Regulations. Retrieved March 25, 2024, from <https://www.ecfr.gov/current/title-32/subtitle-A/chapter-I/subchapter-F/part-158>
- Osborn, A. (2023, June 13). *Putin backs push for mercenary groups to sign contracts despite*. Reuters. Retrieved April 06, 2024, from <https://www.reuters.com/world/europe/putin-backs-push-mercenary-groups-sign-contracts-despite-wagners-refusal-2023-06-13/>
- Palmer, J. (2018, May). *The case of Blackwater unaccountable private military*. ePublications at Regis University. Retrieved March 22, 2024, from <https://epublications.regis.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1888&context=theses>
- Peters, H. (2021, February 22). *Department of Defense Contractor and troop levels in Afghanistan and Iraq: 2007-2020*. Federation of American Scientists. Retrieved March 26, 2024 from <https://sgp.fas.org/crs/natsec/R44116.pdf>
- Peterson, L. (2019, October 28). *Privatizing combat, the New World Order*. Retrieved March 20, 2024 from <https://publicintegrity.org/national-security/making-a-killing/privatizing-combat-the-new-world-order/>
- Russian News Agency TASS. (2023, June 29). *Prigozhin refuses to sign contract, his participation in operation ends - legislator*. TASS News Agency. Retrieved March 22, 2024, from https://tass.com/defense/1640411?utm_source=google.com&utm_me

- dium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com
- Saifulin, E. (2019, July 01). *Dogs of war and humanitarian law*. Geopolitika. Retrieved March 19, 2024, from <https://geopolitica.eu/2019/176-broy-3-2019/3030-kuchetata-na-voynata-i-mezhdunarodnoto-pravo>
- Schwartz, M. (2011, May 13). *The Department of Defense's use of private security*. Federation of American Scientists. Retrieved April 02, 2024, from <https://sgp.fas.org/crs/natsec/R40835.pdf>
- Singer, P. W. (2008). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry* (NED-New edition, 2). Cornell University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt7v6vh>
- Sukhankin, S. (2023, January 3). *An anatomy of the Chinese Private Security Contracting Industry*. The Jamestown foundation. Retrieved March 25, 2024, from https://jamestown.org/program/an-anatomy-of-the-chinese-private-security-contracting-industry/#_ednref17
- Yüksel, Ç. (2023, January 23). *Private Military Contractors in conflict zones*. Retrieved April 05, 2024, from <https://researchcentre.trtworld.com/featured/private-military-contractors-in-conflict-zones/>